

kapsar (Karaçi 1982). **6. Müderrisi Şeyh (Şeyhî).** Abdülazîz el-Meymenî hakkında bir eser olup 100 sayfadan fazla kısmını yazmış, ancak ömrü vefa etmediğinden eseri tamamlayamamıştır (*Berg-i Tahayyül*, giriş, s. 8). **B) İngilizce.** 1. "The Original Compiler of al-Mufaḍḍaliyyāt" (*IC*, XVIII [1944], s. 206-208). 2. *The Life of Muhammad* (Sri Lanka 1954). 3. *Some Aspects of Islamic Culture* (Lahore 1961). 4. *Essay on Sunna* (Lahore 1961). 5. *A Studie of Iqbals Observations on İjma*, *Iqbal Review* (Karachi 1962). 6. *Ḥazrat Abū Zarr* (Karachi 1966). 7. *Studies in Islamic History and Culture* (Lahore 1970). 8. *Sermons on the Mount of Arafat* (Karachi 1976). 9. *Economic Justice in İslam* (New Delhi 1988). **Neşirleri.** 1. *Hâlidîyyân, el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir min eş'ari'l-müteḳaddimin ve'l-Câhiliyye ve'l-Muḥaḍramîn (Ḥamâsetü'l-Hâlidîyyeyn)* (I-II, Kahire 1958-1960). 2. *Hasan b. Abdullah el-Askerî, Şerhu mâ yeḳa'u fihi't-Taşhîf ve't-tahrîf* (I-II, Dimaşk 1975). 3. *Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şimşâtî, el-Envâr ve meḥâsinü'l-eş'âr* (I-II, Küveyt 1977/1977). 4. *Serî er-Reffâ, Kitâbü'l-Muḥib ve'l-maḥbûb* (bk. Muhtârud-din Ahmed, IV/1-2 [1979], s. 201). **Tercümesi.** *İbn Tufeyl, Ḥay b. Yakẓân* (Urduca trc. *İtâ Jâktâ*, Karaçi [Encümen-i Terakkî-i Urdû]). **Mütercim esere yazdığı mu-kaddimedeki bilgi edinme yollarından söz etmiş, özellikle akıl, nakil ve keşfin bilgi edin-medeki konumunu ele almıştır.** Bunların dışında çeşitli dergilerde birçok edebî ve bilimsel makale yayımlamıştır (bk. Muhtârüddin Ahmed, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Hindî*, IV/1-2 [1979], s. 201-202).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Muhammed Yûsuf, *Berg-i Tahayyül (Mecmû'a-i Makâlât)*, Karaçi 1982, giriş, s. 8; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetîmmetü'l-A'lam*, Beyrut 1418/1998, II, 156; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lam*, Beyrut 1999, s. 277; Muhtârüddin Ahmed, "Dr. Seyyid Muhammed Yûsuf 1916-1978", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Hindî*, IV/1-2, Aligarh 1979, s. 193-202; a.mlf., "Dr. Seyyid Muhammed Yûsuf", *MMLADm*, LIV/2 (1979), s. 519-527.

MUHAMMAD ABDUSH – SHAHEED NOMANI

SEYYİD MURTAZA EFENDİ

(ö. 1171/1758)

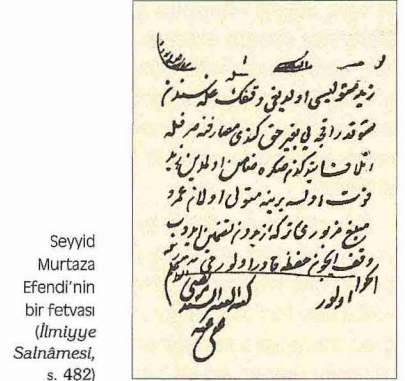
Osmanlı şeyhülislâmı.

1106'da (1694-95) doğdu. Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğlu, Şeyhülislâm Feyzullah Efendîzâde Mustafa Efendi'nin kardeşidir. Edirne Vak'a-

si'nda babasının Edirne'de öldürülmesi ve cesedinin Tunca nehrine atılması sırasında yaşı küçük olduğu için kendisine dokunulmadı. Bu hadiseden sonra muhtemelen onun da içinde bulunduğu ailenin kalan fertleri Bursa'ya sürgün edildi ve 1143 (1730) yılına kadar İstanbul'a dönmeleri-ne izin verilmedi.

İyi bir tahsil gördüğü anlaşılan Mur-taza Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ* sahibi Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi döneminde 1138'de (1725-26) müderris oldu. Çeşitli medreselerde görev yaptı ve Galata mahrecinden mâzûl oldu. 1143'te (1730-31) Mekke pâyesini ve ertesi yıl İstanbul pâyesini aldı. 5 Cemâziyelevvel 1154'te (19 Temmuz 1741) Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin yerine İstanbul kadılığına getirildi ve dört ay görev yaptı. Şevval 1159'da (Ekim-Kasım 1746) Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı. 1 Zilhicce 1160'ta (4 Aralık 1747) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Süresini doldurunca azledildi ve evinde inzivaya çekildi. Zilkade 1161'de (Kasım 1748) Rume-li kazaskerliği pâyesine nail oldu. I. Mah-mud döneminde Halilefendizâde Mehmed Said Efendi'nin azledilerek Bursa'ya sür-güne gönderilmesinin ardından 27 Cemâziyelâhîr 1163'te (3 Haziran 1750) şeyhülislâmlığa getirildi (Danışmend 26, Uzunçarşılı 28, Mehmed Süreyya 18 Cemâzi-yelâhîr tarihlerini verirler).

Mehmed Said Efendi'nin azil sebepleri arasında iltimas ve himaye yüzünden gerektiğinden fazla mülâzemet tevcih edilmesi ve ehil olmayanlara görev verilmesi, bundan dolayı ilmiye geleneklerinin bozulması gösterilir. I. Mahmud, ehliyetine güvendiği Seyyid Murtaza Efendi'yi şeyhülislâmlığa tayin ederken aynı zamanda ilmiye sınıfının islahı hakkında bir hatt-ı hü-mâyûn gönderdi. Vezîriâzam vasıtasıyla gönderilen hatt-ı hü-mâyûnda mülâzemet ve müderrislik usulünün iltimas ve himaye ile ehliyetsiz kimselere verildiği belirtilerek ilmiye tarihinin bu gibi kişilerden temizlenip islah edilmesi ve ehil olan kişilerin görevlendirilmesi istenmiştir (Şem'dânîzâde, I, 155). Seyyid Murtaza Efendi dört yıl yedi ay on iki gün şeyhülislâmlık yaptı. Kaynaklarda şeyhülislâmlığı esnasında devrin şartlarına uygun hareket ettiği için makamında kalabildiği kaydedilir. Bu dönemde devlet makamlarını rüşvet ve iltimasla dağıtan, vezirlere ve devlet adamlarına hakarete bulunan, göreve getirdiği kişilerin yaptıklarından dolayı büyük rahatsızlıklara sebep olan Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa hakkındaki söylentileri duyan I. Mahmud'un, durumu iffet ve doğru-

Seyyid
Murtaza
Efendi'nin
bir fetvası
(İlmiyye
Salnâmesi,
s. 482)

luğuna güvendiği Murtaza Efendi'ye sor-duğu ve, "Sû-i hâlini iştiriz" cevabını aldı-ğı anlatılır (a.g.e., I, 166).

Seyyid Murtaza Efendi, I. Mahmud'un vefatı ve yerine III. Osman'ın tahta çıkışından bir ay sonra 28 Rebûlellevvel 1168'de (12 Ocak 1755) meşihattan azledildi ve yerine Vassâf Abdullah Efendi getirildi. Kaynaklarda azil sebebi, Murtaza Efendi'nin hastalıklı ve zayıf olması yüzünden resmî günlerde huzura çıkmakta zorlanma-sına, padişahın cûlûs törenine bile gelememesine bağlanır. Ancak III. Osman'ın tahta çıkışı vesilesiyle Eyüp Sultan Türbesi'nde yapılan kılıç kuşanma merasiminde nakîbüleşraf, sadrazam ve silâhdar ağa ile birlikte Seyyid Murtaza Efendi'nin de hazır bulunduğuna dair bilgiler mevcuttur (a.g.e., II/A, s. 12). Seyyid Murtaza Efendi şeyhülislâmlıktan azlinden sonra yalısına çekildi ve 1171 Zilhiccesinin sonlarında (Ağus-tos 1758) vefat etti. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda Zilkade 1171 (Temmuz 1758) olarak belirtilir (Öztuna, II, 653; Haskan, II, 86). Mezarı, Eyüp'te Ebû Eyyûb el-Ensârî Türbesi'nin arkasında sol taraftaki set du-varının dibinde bulunan vâlidesinin meza-rının yanındadır.

Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için "Seyyid" unvanı ile anılan Murtaza Efendi'nin iffetli, insafî ve kanaatkâr bir kişi olduğu, zühdü, takvâsı ve temiz ahlâkıyla tanındığı, sûfîmeşrep bir kişiliğe sahip bulundu-ğu kaydedilir. Ayrıca kendisine verilen ma-aşla yetindiği ve azlinden sonra tahsis edi-len arpalıkların gelirlerini almadığı belirtilir. Murtaza Efendi'nin kızı Azîze Hanım, Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi ile evlenmiştir. Bu evlilikten olan torunları arasında kadılık ve müderrislik yapanlar mevcuttur (Öztuna, II, 630).

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I, 155, 166; II/A, s. 12; Vâsîf, *Târih*, I, 46-47; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 98; *Sicill-i Osmânî*, IV, 361-362; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 525-526; Uzunçarşılı, Os-

manlı Tarihi, IV/2, s. 480-481; Danişmend, *Kronoloji*, V, 141; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1969, II, 630, 653; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 135; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 72-73; Hulusi Yavuz, "Eyüpsultan'da Medfûn Osmanlı Şeyhu'l-İslamları", *Tarhi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 416; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüplü Meşhurlar*, İstanbul 2004, II, 86.

TAHSİN ÖZCAN

SEYYİD MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ,
Feyzullah efendizade).

SEYYİD NESİMİ

(bk. NESİMİ).

SEYYİD NİZAMOĞLU

(ö. 1010/1601)

Halvetî-Sinânî şeyhi, şair.

Adı Seyfullah Kasım'dır. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) Bağdat'tan İstanbul'a göç edip önce Kasımpaşa'da, daha sonra Silivrikapı'da bir tekke kuran Şeyh Seyyid Nizameddin Ahmed Efendi'nin öğrencisi. Doğum tarihi belli olmamakla birlikte ailesinin İstanbul'a gelişiyle Nizamoğlu'nun vefatı arasında seksen yıldan fazla bir süre geçtiği düşünülürse XVI. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da dünyaya geldiği tahmin edilebilir. Ailesi ve hayatı hakkında bilinenlerin önemli bir kısmı mensur *Câmiu'l-maârif* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Babası Şeyh Kasım, Zülfikar Mâzenderânî'nin halifesi sıfatıyla İstanbul'da tekke kurduğuna göre Seyyid Nizamoğlu ilk dinî-tasavvufî eğitimini babasından almış olmalıdır. Daha sonra eğitimini ilerletmesi için babası onu Halvetiyye'nin Sinâniyye kolunun kurucusu İbrâhim Ümmî Sinan'a gönderdi. Seyrû sülûkünü tamamlayınca şeyhi ona babası Seyyid Nizam'ın hâtrâsını yaşatmak için Nizâmî tacı giydirdi. Ardından Silivrikapı dahilinde kendisi için inşa edilen Emîrler Tekkesi'nde irşad faaliyetine başlayan ve uzun yıllar burada irşadla meşgul olan Seyyid Nizamoğlu 1010 yılı Muharrem ayında (Temmuz 1601) vefat etti ve tekkesinin hazîresine defnedildi. Seyyid Nizamoğlu'nun Cüneyd isminde bir oğlu ile İsmihan adında bir kızı olduğu bilinmektedir. Kendisinden sonra Emîrler Tekkesi'nde oğlu Cüneyd postnişin olmuştur.

Seyyid Nizamoğlu'nun bir diğer halifesi Hakîkîzâde Osman Efendi'dir. Eğrikapı civarındaki Hakîkîzâde Tekkesi'nin ilk şeyhi olan Osman Efendi, Olanlar şeyhi İbrâhim Efendi'nin Halvetî şeyhidir.

Seyyid Nizamoğlu'nun eserlerinde ilâhî aşk, Ehl-i beyt muhabbeti ve on iki imama bağlılık önemli bir yer tutar; birçok şiirinde bunları coşkun bir dille ifade etmiştir. "Bu aşk bir bahr-i ummandır buna hadd ü kenâr olmaz / Delîlim sırr-ı Kur'an'dır bunu bilende âr olmaz" beytiyle başlayan nihâvend ilâhisi bestelenerek tekke muhitlerinde yaygın biçimde okunagelmıştır. Sünniliğin hâkim olduğu Osmanlı toplumunda irşad faaliyetinde bulunmasına rağmen, "Kim ister Mustafâ'dan bula izet / İmâm-ı Ca'fer'e kılın itâat" veya, "Yetmiş iki milletin hiçbirî nâci olmadı / Mezheb-i hak ister isen Ca'ferî ol dâimâ" gibi beyitlerinde Ca'ferî olduğunu açıkça belirtmiştir. Buna karşılık *Câmiu'l-maârif* adlı eserinde "Cemî-i Ehl-i sünnet ve'l-cemâat / Tarîkî üze olmaktadır saâdet" gibi ifadelerinin yer almasını Abdülbaki Gölpınarlı takıyye olarak nitelendirmiştir. Vahdet-i vücûd düşüncesini coşkun bir dille ifade eden Seyyid Nizamoğlu'nun eserlerinde Hurûfiliğin tesiri de görülür. Ancak Hurûfiliği hiçbir zaman Nesîmî gibi temel doktrin haline getirmemiştir. Şiirlerinde haksızlık, adam kayırma, rüşvet ve ilmiye sınıfındaki bozulma gibi sosyal yaralara temas edip bunları eleştirmesi diğer tasavvuf şairlerinde görülmeyen önemli bir özelliktir.

Eserleri. Seyyid Nizamoğlu'nun manzum eserleri bir külliyyat halinde basılmıştır (İstanbul 1288, 1326). Mehmet Yaman tarafından yeni harflerle yayımlanan külliyyatta (İstanbul 1976) şu eserler yer almaktadır: 1. *Mî'râcü'l-mü'minîn*. Abdestin ah-lâkî yorumlarını ihtiva ettiği için *Vudûiyye* adıyla da bilinen eserde abdest esnasında el, yüz, baş ve ayaklardan kirleri giderirken kalpten de dünya sevgisi ve mâsivâyı çıkarmak gerektiği vurgulanır. Eserin sonunda "Silsile-i Tarîkat" ve "Silsile-i Nesebiyye" adlı iki manzume vardır. *Osmanlı Müellifleri*'nde bunlar müstakil iki eser gibi gösterilmiştir. 2. *Câmiu'l-maârif*. Başta gazel tarzında on şiir, bir kıta ve iki beyitten sonra mesnevi tarzında esmâ-i hüsnâyı anlatan bir risâledir. Sonunda bazı tasavvufî şiirlerle atvâr-ı seb'aya dair yedi şiir vardır. *Osmanlı Müellifleri*'nde atvâr-ı seb'a ayrı bir risâle olarak kaydedilmiştir. 3. *Şeref-i Siyâdet*. Yedi kıta, on bir gazel tarzında şiir, iki beyit, dört mesnevi ve bir terkîpten meydana gel-

miştir. Hemen her şiirde seyyidliğin şerefinden, zamane âlimlerinin seyyidlere saygı göstermediğinden, Ehl-i beyt'in uğradığı zulümlerden söz edilir. 4. *Ma'denü'l-maârif*. Bazı âyet ve hadislerin tasavvufî açıdan şerhedildiği eserde, vahdet-i vücûddan, tasavvufî hakikatlerden ve mürşidin gerekliliğinden bahsedilir. 5. *Esrârü'l-ârifin*. Mesnevi ve gazel tarzındaki şiirlerle Hz. Peygamber'in soyunu sevmekle ilgili hadislerden meydana gelen eserde ilâhî aşk, vahdet ve mârifet konuları işlenir. 6. *Seyr-i Sülûk*. Seyyid Nizamoğlu'nun tasavvuf yolunda kalbine doğan ilhamlarla söylediği devriye türünde altmış beş beyitlik bir şiirdir. 7. *Divan*. 200'e yakın gazelle üç murabba, üç müseddes, sekiz tercî, bir terkîp, iki mesnevi, beş kıta ve on yedi beyitle elli iki adet hece vezniyle yazılmış şiirden oluşur.

Mensur eserleri de şunlardır: 1. *Câmiu'l-maârif* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2335). On bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Seyyid Nizam, Merkez Efendi, Yâkub Efendi, Emîr Efendi, Sarhoş Bâlî Efendi, Keşfî Muslihuddin Efendi, Şeyh Gazanfer ve İbrâhim Ümmî Sinan gibi devrin önemli mutasavvıflarının hayatları ve kerametleri anlatılmış, sonraki bölümlerde tevhidin faziletleri, dünyanın kınanması, Kur'an'ın fazileti, kader, ölüm, virdlerin faziletleri ve ay tutulması gibi konulara yer verilmiştir. 2. *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2171, vr. 1^a-8^a). *Tâcnâme* adıyla da bilinen eserde genel olarak tarikat taçları ve özellikle Seyyid Nizam'ın giydiği taçtaki on dört yeşil terk ve on dört beyaz elifin sembolik anlamları üzerinde durulmuştur. 3. *Miftâh-ı Vahdet-i Vücûd*. Bir risâle halinde (baskı yeri ve tarihi yok) ve *Tercüme-i Regehât* kenarında (İstanbul 1291, s. 382-401) basılan eser Bilal Kemikli tarafından bugünkü harflerle yayımlanmıştır ("Sûfî Şair Seyyid Seyfullah'ın Vahdet-i Vücûda Dâir Risâlesi", *KAM*, XXX/3 [Temmuz 2001], s. 84-93). Müellif, vahdet-i vücûd ve varlık mertebelerini anlatırken bu mertebelerin üç, beş ve yedili tasniflere tâbi tutulduğunu, Abdülkerîm el-Cîlî'nin kırklı tasnife gittiğini ve esasında varlık mertebelerinin sonsuz olduğunu anlatır. Risâle tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât konularıyla sona erer. *Âdâb-ı Menâzil* adlı mensur eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasının (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4525) başında yer alan iki kaydın birinde eser Seyyid Nizamoğlu'na, diğerinde babasına nisbet edilmekte, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nü-